

İSLAM'DA BORÇ ÂDÂBI

وَإِنْ كَانَ دُوْ عُسْرَةٌ فَنُظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir. Şu da var ki, bağışlamanız, eğer bilerseniz sizin için daha hayırlıdır. (Bakara, 2/280)

Değerli Müslümanlar!

İnsanlar, çok değişik sebeplerle birbirleriyle yardımlaşmaya ve dayanışmaya mecburdurlar. İnsanların birbirleriyle yardımlaşma yollarından birisi de borç alıp vermedir. Toplum hayatının mal ve para borçlanması olmadan yürümediği tecrübeyle sabittir.

Dinimizde borç vermek, darda olanın ihtiyacını, sıkıntısını gidermek açısından sevaptır. İslam, yardımlaşmayı ve dolayısıyla borç vermeyi teşvik eder.

Karşılıksız yardım güzel bir davranış olduğu gibi, ihtiyacı olanlara borç ve ödünç vermek faziletli bir davranıştır.

Borç vermek suretiyle mümin kardeşimizin sıkıntısına çare olmak, İslam ahlakındandır. Özellikle günümüzde imkânı olanların darda olan mümin kardeşlerine yardımcı olması gerekir. Bu şekilde onların sıkıntılarının giderilmesine yardımcı olunur. Daha kötü hallere düşmelerinin önüne geçilir. Dinimizin gerektirdiği kardeşlik ve dayanışma da bunu emreder.

Borçlu olmak kolay bir şey değildir. Borç almaktan mümkün olabildiğince kaçınmak gerekir. Ancak borç almak kaçınılmaz hale geldiyse; güzel bir lisanla talepte bulunmalıdır. Borç isteme hususunda aşırı ısrar uygun olmaz. Borç verenin de gönül rızası ile vermesi esastır. Durumu iyi olup imkânı olan mümin de gerçekten darda olan kardeşine yardımda bulunmaya çalışmalıdır.

İmkân olduğu halde borç vermek istemeyip yalan yere 'borç verecek imkânım yok' demek de günahıdır. Çünkü öncelikle bu bir yalandır ve yalan söylemek dinimizde haramdır. Diğer yandan tek önderimiz ve rehberimiz Hz. Peygamber'in 'Müslümanların birbirine yardım etmeleri'ne yönelik emirlerine, çağrısına, teşvikine kulak asmamak, Müslümana yakışmayan çirkin bir davranıştır. Dolayısıyla borç istemek için gelen ihtiyaç sahiplerine eğer yardım etmeyecek veya edemeyecekse, 'imkânım var; ama şu sebepten dolayı veremiyorum' diye bunu gelen insana güzelce arz etmesi uygun olur.

Kıymetli Kardeşlerim!

İslam'da borç alıp verilirken tarafların dikkat etmesi gereken hususların, kısaca İslam'da borç âdâbının nasıl olduğuna bir bakalım:

Borç Veren Açısından Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar:

1- İnsanlara Karz-ı hasen olarak (yani Allah rızasından başka bir menfaat beklemeden) borç para verilmeli, alış verişlerinde kolaylık sağlanmalı, bunun en faziletli amellerden biri olduğu bilinmelidir.

2- Borca herhangi bir menfaat karıştırılmamalı, elden geldiğince kolaylık gösterilmelidir. Bilhassa borçlu kişi samimi bir şekilde ödemeye gayret ettiği halde bunda muvaffak

olamıyorsa, ona mühlet verilmelidir. Borcu veren eğer hali vakti yerinde zengin biriye ve buna karşılık borçlu da çok muhtaç durumda ise, verilen borcun sadaka olarak sayılması ve borçlunun rencide edilmemesi ne güzel bir davranış olur. Yüce Rabbimiz bu konuda şöyle buyurmaktadır:

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir. Şu da var ki, bağışlamanız, eğer bilerseniz sizin için daha hayırlıdır. (Bakara, 2/280)

Borçlu olan, ödeme imkânı bulunmayan kimseleri sıkıştırmamak, büyük zararlara sokmamak, ödeme imkânı hâsıl oluncaya kadar kendilerine mühlet vermek dini bir ödev ve erdemli bir davranıştır. Hatta durumu müsait olanların, darlık içinde bulunan kimselerdeki alacaklarını bağışlamaları ve bunu Allah rızası için yapmaları (tasadduk) kendileri için daha hayırlıdır. Ödeme güclüğü içinde olan borçluya Cahiliye Araplarının ve çağdaş kapitalistlerin, bankerlerin, kısaca modern tefecilerin yaptıkları gibi yeni faizler bindirerek borçluya vade tanımak yerine, Allah rızası için ve müminin manevi yapısının ayrılmaz bir parçası olan merhamet gereği, faizsiz vadeler tanımak, hatta borcunu tamamen bağışlamak İslam'ın insana kazandırdığı ahlaki bir değerdir.

Bu konuyla ilgili olarak rivayet edilen bir hadiste âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (sav) şöyle buyurur:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُنْجِيَهُ اللَّهُ تَعَالَىٰ مِنْ كُرْبٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلْيُنْفُسْ عَنْ مُعْسِرٍ أَوْ يَضَعْ عَنْهُ

“Kıyamet gününün sıkıntılarından Allah'ın kendisini kurtarmasından hoşlanan kimse, borcunu ödeyemeyene mühlet tanısin veya ondan bir bölümünü indirsın”. (Müslim, Müsakat 32; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, II,23)

Zaruretler içinde borçlanmış olan bir kimse şayet borcunu ödeyecek imkân bulamamışsa, ona mühlet tanımak ve borcunun bir bölümünü veya tamamını affetmek son derece faziletli bir davranıştır. Bunun karşılığı olarak Cenâb-ı Hak o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarını giderecektir. Şüphesiz bu, dünyadaki hiçbir iyilikle kıyaslanmayacak derecede önemli bir mükâfattır. Resül-i Ekrem (s.a.v) böyle davrananlara dua etmektedir ki, onun duasının reddedilmeyeceğine her mümin gönülden inanır.

Borç vermenin fazileti, borçluya kolaylık göstermenin önemiyle ilgili olarak rivayet edilen başka bir hadiste, Resülullah (sav) şöyle buyurmuştur:

خُوسِبَ رَجُلٍ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، فَلَمْ يَوْجَدْ لَهُ مِنَ الْخَيْرِ شَيْءٌ، إِلَّا أَنَّهُ كَانَ يُخَالِطُ النَّاسَ، وَكَانَ مُوسِرًا، فَكَانَ يَأْمُرُ غُلَمَانَهُ أَنْ يَتَجَاوَزُوا عَنِ الْمُعْسِرِ، قَالَ: " قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: نَحْنُ أَحَقُّ بِذَلِكَ مِنْهُ تَجَاوَزُوا عَنْهُ

“Sizden önceki ümmetlerden bir adam hesaba çekildi; hayır namına hiçbir şeyi bulunamadı. Fakat bu adam insanlarla düşer kalkardı ve zengin bir kimse idi. Hizmetçisine, darda kalan fakirlerin borcunu affetmesini emrederdi. Aziz ve Celil olan Allah şöyle buyurdu: Biz affetmeye ondan daha layıgız; onu affediniz!” (Müslim, Müsâkât 30; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, IV,120)

Muhterem Müslümanlar!

Borç veren açısından dikkat edilmesi gereken en temel husus nedir diye sorulursa şunu söyleyebiliriz:

Hadis kitaplarımızda borç vermenin ve borçluya kolaylık göstermenin önemiyle ilgili pek çok rivayet yer alır. Muhtaç insanlara borç para vermek veya onları taksitler üzerinden borçlandırmak suretiyle alış veriş yapmak dinimizde meşrudur ve caizdir. Ancak burada borçluya herhangi bir ek ödeme şartı koşmamak temel prensiptir. Yapılan bu işlemi tefecilik ve faizcilikle karıştırmamak gerekir. Çünkü dinimizin şiddetle yasakladığı en büyük haramlardan biri tefecilik ve faizciliğidir.

İslam'ın caiz gördüğü borç 'karz-ı hasen'dir. Adından anlaşılacağı gibi, en güzel şekilde borçlandırmak ve öderken de hiçbir fazlalık istememek, olabildiğince kolaylık göstermek, hatta ödeme gücü olmayanın borcunun bir kısmını indirmek veya tamamını affetmektir. Nitekim konuyla ilgili hadislerde bu güzel haslet övülmüş ve neticede böyle hayırhah ve cömert davranan kimseyi Allah'ın kıyamet gününde günahlarını affederek cennetine koyacağı müjdelenmiştir.

Kıymetli Kardeşlerim!

Borç alan açısından dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir, bir bakalım:

1- Çok zaruri olmadıkça borca girmemeye çalışmalıdır. Şayet borç almak zorunda kalırsa yeterli miktarda, ihtiyacını karşılayacak kadar borç almalıdır. Borçtan ve borçlu ölmekten Allah'a sığınmalıdır.

Borç insan için adeta bir kelepçedir; insanın hürriyetini kısıtlar. Kişi ayağını yorganına göre uzatıp, hesabını iyi yaparsa, gelir ve giderini iyi ayarlarsa, borca ve sıkıntıya girmeden huzurlu bir hayat yaşamış olur. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in (sav) bir adama şöyle tavsiyede bulunduğu rivayet edilir:

"Günahı azalt ki ölümün kolay olsun. Borcu azalt ki hür yaşayasın." (Münziri, Tergip ve't Terhip, II, 596)

Esasen borç medeni bir münasebet olması açısından fena değildir. Hele ödemek niyetiyle borçlanan kimseye Allah yardım eder. Ancak insan ahlakını olumsuz şekilde etkilemeye ve toplum içindeki güvenini sarsmaya vesile olabileceği için Peygamberimiz (sav) borca dikkatimizi çekmiştir.

H. A. İ. (ra) bildirdiğine göre Peygamberimiz (sav) her namazın sonunda şöyle dua ederdi:

"Allah'ım, günahımdan ve borçtan sana sığınırım." Bir defasında kendisine:

-Ey Allah'ın Resülü, borçtan Allah'a sığındınız kadar hiçbir şeyden Allah'a sığınmıyorsunuz. (Bunun sebebi nedir?) diye sordu. Peygamberimiz:

-Kişi borçlandığı zaman geçmişten söz eder de (şimdiye kadar şöyle oldu, böyle oldu, ödeyemedim diye) yalan söyler. Sonra (yarın, öbür gün veririm diye söz verir de) sözünü yerine getiremez (bunun için Allah'a sığınıyorum.)" (Buhari, İstikraz,10)

2- Borçlu, borcunu ödeme niyet, gayret ve azminde samimi olmalı, alacaklısının iyi niyet ve güzel davranışını istismar ve suiistimal etmemelidir. Ödeme vaktini geciktirmemeli, tam vaktinde borcunu ödemelidir. İmkânlar müsait değilse mazeretini bildirip mühlet istemeli, borcunu asla ahirete bırakmamalıdır. Ebü Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ آدَاءَهَا آدَى اللَّهُ عَنْهُ، وَمَنْ أَخَذَهَا يُرِيدُ إِتْلَافَهَا أَتْلَفَهُ اللَّهُ تَعَالَى

“Kim insanların mallarını geri ödeme niyetiyle alırsa Allah onun ödemesini kolaylaştırır. Kim de bir malı tüketip (geri ödememek) niyetiyle alırsa Allah da onu(n malını) telef eder.”
(Buharî, İstikrâz,2)

Allah Resülü (sav), borçların ödenmesi konusunda çok hassas davranmaktaydı. Bir cenaze hazır olduğunda namaz kıldırmadan önce onun borcu olup olmadığını, eğer borcu varsa karşılığında mal bırakıp bırakmadığını sormak Hz. Peygamberin âdetiydi. Eğer borcu yoksa ya da ödeyecek kadar mal bırakmışsa namazını kıldırır, aksi takdirde ashabına, **‘Arkadaşınızın cenaze namazını siz kılın!’** derdi.” (Buhari, Havâlat,3; Müslim, Ferâiz,14)

Allah Resulüne iki defa biat etme bahtıyarlığına eren sahabilerden Seleme b.Ekva’(ra) anlatıyor:

“Bir gün, ”Ey Allah’ın Peygamberi! Bu kimsenin cenaze namazını kıldırıver” dediler. O da sordu:

“Arkasında borç bıraktı mı?

“Evet.”

“Borcuna karşılık gelecek bir şeyler bıraktı mı?

“Hayır bırakmadı.”

“Öyleyse siz kılın arkadaşınızın cenaze namazını!”

Bunun üzerine cenazede hazır bulunanlardan biri: “Siz namazı kıldırın onun borcu bana aittir ben ödeyeceğim!” diye seslendi. Seleme b. Ekva’nın anlattığı bu olayda borcu üstlenen Ebü Katâde (ra) idi. Seleme’nin onunla ortak bir yönü vardı. Hz. Peygamber bir savaş esnasında gösterdikleri cesareten dolayı Ebü Katade’yi süvarilerin, Seleme’yi ise piyadelerin en hayırlısı diye nitelemişti. (İbn Abdülber, İstiâb, s.146) Şimdi Ebü Katâde güzel bir davranış örneği sergilemiş ve ahirete göçen Müslüman bir kardeşinin borcunu üstlenerek âdeti onun ruhunu azat etmişti. Çünkü Allah Resülü **“Müminin ruhu, ödeninceye kadar borcuna takılı kalır.”** buyurmuştu.(Tirmizi, Cenaiz 76, İbn Mace, Sadakat,12) Ebü Katade’nin borcu üstlenmesi sorunu çözmüş, Hz. Peygamber (sav) de cenaze namazını kıldırılmıştı. (Nesai, Cenaiz, 67; Buhari, Kefalet, 3)

Aslında Allah Resulünün bu tavrı çok ağırdı. Peygamber dostlarından birinin, son yolculuğunda Rahmet Elçisi’nin namazından, büyük bir huzur tatmin kaynağı olan duasından (Tevbe,9/103) mahrum kalması ne büyük bir talihsizlikti!

Hız. Peygamberin bu namazı kıldırması, ahabına borçlu gitmenin ne denli ağır bir vebal olduğunu öğretme, kul hakkını ve borçları ödeme konusunda hassasiyet göstermelerini sağlama amacına yönelik olmalıydı. Çünkü Peygamberimizin belirttiğine göre, Allah katında yasaklanan büyük günahlardan sonra gelen en büyük günah, kişinin ödeyecek mal bırakmadan, borçlu olduğu halde Allah'ın karşısına çıkmasıydı. (Ebü Davüd, Büyü'9). Bu dünyada borcunu ödemeyen kimsenin borcu, kıyamet gününde sevaplarından kesilecekti. (İbn Mâce, Sadakat, 12)

“Üzerinde bir başkasının hakkı bulunan kimse, ya sahibine o hakkı ödesin ya da kendisine helal etmesini sağlasın.” (Buhari, Hibe, 21) buyuran Hız. Peygamber, Ebü Katâde ile karşılaştığında sürekli olarak üstlenmiş olduğu borcu sormuş ve bu sorgulama borcun ödenmesine kadar devam etmişti. (İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, 4, 468) Görüldüğü gibi Resül-i Ekrem (sav), ilk iş olarak ölen kişiye yardım edebilecek kişileri bulmaya, böylece onu borcundan kurtarmaya ve huzura erdirmeye hem de zor durumda bulunan alacaklıya hakkının iadesini sağlamaya çalışmıştı.

Hız. Peygamberin borcun edası üzerinde bu derece durmasının nedeni, borcun kul hakkını ifade ediyor oluşuydu. Allah Resülü'nün böylesine önemli bir konuda bu kadar hassasiyet göstermesi gayet tabii idi. Nitekim Ebü Katade'nin rivayet ettiği şu olay, borç konusundaki nebevi hassasiyetin kaynağına işaret etmekteydi:

Resülullah (sav) bir gün ayağa kalkarak ahabına Allah yolunda cihad ile iman, amellerin en faziletli olduğunu söylemişti. Bunu duyan bir adam kalkarak, “Ya Resulallah! Şayet ben Allah yolunda öldürülsem, günahlarım affolunur mu, ne dersin?” demişti. Resülullah da ona, “Sabırla, ecrini Allah'tan umarak, ilerleyip geri dönmeyerek Allah yolunda öldürülürsen evet!” buyurmuştu. Ancak hemen sonra Resülullah, ‘Nasıl demiştin?’ diye sormuş, adam da, ‘Ya Resulallah! Şayet ben Allah yolunda öldürülsem günahlarım affolunur mu, ne dersin?’ diye sözünü tekrarlamıştı. Bunun üzerine Allah Resülü, ‘Sabırla, ecrini Allah'tan umarak, ilerleyip geri dönmeyerek Allah yolunda öldürülürsen evet! Yalnız borç hariç! Bunu bana Cibril bildirdi’ buyurmuştu. (Müslim, İmare, 117)

Bir defasında Rasulullah bedevinin birinden genç bir deve almıştı. Rasulullah'ta alacağı olan bu adam huzuruna gelerek ona ağır sözler söyledi. Adamın bu sözlerini işiten sahabiler onun üzerine yürüdüler. Bunun üzerine Peygamberimiz ‘Bırakın onu, Şüphesiz hak sahibinin söz söyleme hakkı vardır!’ dedi ve onlara, ‘Onun için genç bir deve satın alın da kendisine verin!’ buyurdu. Ashab,” Fakat biz onun devesinden daha iyisini bulduk!” dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz, ‘Öyleyse onu satın alın da kendisine verin’ buyurdular. (Buhari, İstikraz, 4) Sözü edilen deve kendisine verince bu defa adam,” Sen bana (alacağımı) fazlasıyla verdin, Allah da sana bol versin!” dedi. Onun bu sözü üzerine Hız. Peygamber şu veciz ifadesini buyurdu: “Sizin en hayırlınız, borcunu en iyi şekilde ödeyeninizdir.” (Buhari, Vekalet, 5)

3- Alacaklısı isteği halde zengin bir kimsenin borcunu geciktirmesi haramdır:

Çünkü Resülullah (sav) şöyle buyuruyor:

مَطْلُ الْغَنِيِّ ظَلَمٌ

“Zenginin borcunu ödemeyi ertelemesi zulümdür.” (Buhari, Havâât,1, 2, İstikrâz,12)

“Matlü’l-Ğanî, zenginin borcunu ödemeyi uzatması, geciktirmesi, ertelemesi demek olup alacaklıya karşı yapılmış bir haksızlık ve zulümdür. Zengin bir borçlunun, borcunu ertelemesi, bugünü yarına, yarını öbür güne atarak borcunu sürekli tehir etmesi, borçlunun ödemeye imkânı varken bundan kaçınması elbette alacaklıya karşı işlenmiş bir suçtur. Alacaklı zengin bile olsa, bu durum, borçlunun borcunu ertelemesi için asla geçerli bir sebep olamaz. Zamanı gelince ve özellikle de ödenmesi konusunda yazılı veya sözlü uyarıda bulunulmuş olan borcun zengin borçlu tarafından geciktirilmesi tek kelime ile zulümdür. İstenilen zamanda ödenmesi gerekir.

Değerli Müminler!

Konuyu kısaca özetleyelim:

Demek ki borç vermek suretiyle Müslüman kardeşimizin sıkıntısına çere olmak İslam’ın güzel ahlakındandır.

Borç alanlar aldıkları borçları en kısa zamanda ödemeye gayret etmelidir. Verilen borçların zamanında geri ödenmesi gerekir.

Kişi borcunu ödeyemeyecek durumda ise bunu alacaklısına izah etmeli, alacaklıdan mühlet istemeli, borcunu asla savsaklamamalıdır. Çünkü borçların zamanında ödenmemesi borç vereni sıkıntıya sokabilir, dolayısıyla yaptığı iyiliğe kendisini pişman ettirebilir.

Ödemeye gücü yettiği halde kişi borcunu geciktirirse veya ödemezse insanların birbirine karşı olan güvenleri kırılır. Toplumdaki güven yara alır, böyle bir ortamda kimse borç vermek istemez, bu da gerçek manada borca ihtiyacı olan kişileri zor duruma düşürür.

Aziz Müminler!

Borç alma verme esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar

Bakara suresinin 282. ayetinde net bir şekilde ifade edilmiştir. Allah Teâlâ, müminler birbiriyle borç ilişkisine girdiğinde, borcun yazılmasını ve şahit bulundurulmasını emretmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ

“Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın.” (Bakara, 2/282)

Demek ki Müminler olarak birbirimize borçlandığımızda bunu mutlaka yazmalıyız. Çünkü söz unutulabilir. Borcun iade zamanı hususunda verilen sözlerde unutma meydana gelirse ya da şüphe arız olursa Müslümanların birbirine karşı güvenleri kırılır. Bu nedenle borcumuzu da ödediğimizi de yazmalıyız. Borç alan da veren de yazmalıdır. Borç konusunda karşılıklı olarak yazılanların teyit edilmesi, şahitlerle tespit edilmesi, unutma, şüphe, tereddüt ve yanlış anlaşılmanın önüne geçmeye vesile olacaktır.

Müdayene (borçlanma) ayeti diye bilinen Kur’an-ı Kerim’in bir sayfa tutarındaki bu en uzun ayetinde tavsiye edilen muameleler, dinin önem verdiği mendubiyet bildiren tavsiyelerdir. Bu

tür muamelelerin hiç birinin uygulanmadığı bir borçlanma olayında, yine yapılacak iş aynıdır: Alacaklıya alacağını aynen ve zamanında teslim etmektir.

Kardeşlerim!

Sohbetimi Hz. Peygamber'in borçlu olanlara yapmayı tavsiye ettiği şu güzel dualarla tamamliyorum.

Rasulullah, borçlarından dolayı bunalan Ebü Ümame'ye şöyle dua etmesini tavsiye etmiştir:

“Allah'ım her türlü borç sıkıntısından, düşmanın üstün gelmesinden ve sevinmesinden sana sığınırım.” (Nesâî, İstiaze,31)

Yine Rasulullah (s) ashabına yataklarına uzandıklarında şöyle dua etmelerini öğütlerdi:

“(Allah'ım!) Bana borcumu ödeme imkânı ver ve beni fakirlikten kurtar!” (Tirmizi, Deavat,19)

“Allah'ım, yeterince helalinden vererek beni haramından koru. Lütfunla ver, başkasına muhtaç etme.” (Tirmizi, Deavat,111)

Yüce Rabbimiz bizlere helal rızıklar lütfeylesin. Haramlardan uzak eylesin. Bizleri kendisinden başkasına muhtaç etmesin. Ağır borç altında ezilip kul hakkına girmekten cümlemizi muhafaza eylesin. Amin.

Hazırlayan: Ekrem ÇAKMAK / Sakarya İl Vaizi